

ELS MOLINS HIDRÀULICS DE LA CONCA BAIXA DEL GAIÀ: ELS MOLINS DE LA RIERA DE GAIÀ (EL MOLINET, EL MOLÍ DEL MIG I EL MOLÍ DE LA TORRE)

Joan Carles Blanch i Torrebadell

1. INTRODUCCIÓ

A la conca baixa del Gaià, des de l'embassament fins a mar en un tram d'onze quilòmetres de riu, trobem cinc molins construïts al llarg del traçat d'una síquia. Una canalització quilomètrica que captava l'aigua del Gaià mitjançant rescloses.

D'aquests cinc molins, el que es troba situat més a l'interior és el Molí de Cortades. En ell coincideixen tres termes municipals: el de Vespella, el del Catllar i el de la Riera. En direcció al mar seguint el curs del riu, hi transcorre també la síquia. Una canalització medieval paral·lela al riu. A l'alçada de la Torre de l'Abella hi ha el Molinet, situat a l'antic terme municipal d'Ardenya. Ja dins de l'actual nucli urbà de la Riera trobem el Molí del Mig, al costat de la plaça Major i, sortint del poble, el Molí de la Torre, que originàriament pertanyia a l'antic terme de Montoliu.

L'estudi es centra en aquests tres molins de la Riera deixant per a més endavant l'estudi del Molí de Cortades i del Molí del Pas d'Altafulla (aquests en d'altres termes municipals). El Molí del Pas és l'últim molí que es troba abans d'arribar a la desembocadura del Gaià.

Aquests molins bladers de la conca baixa del riu són en part punt d'origen en la formació de diversos nuclis de població del Baix Gaià. Aquests nuclis van iniciar-se en època medieval a redós de la protecció dels castells termenats i de la manutenció que dispensaven les rodes dels molins, les quals procuraven la farina per fer el "pa de cada dia", tant per als senyors propietaris dels molins com per als habitants d'aquests primerencs assentaments.

Aquestes construccions, moltes d'elles, han arribat fins als nostres dies en ple funcionament. Alguns canviant la força hidràulica per l'elèctrica i d'altres molturant diferents coses segons l'època i circumstàncies, com per exemple, el blanc d'Espanya.

Després d'estar en funcionament durant gairebé vuit-cents anys avui dia no poden caure en l'oblit. Els molins eren unes construccions tan necessàries com l'aire que respiraven els

nostres avantpassats. Igualment era de cabdal importància l'aigua del riu Gaià per fer funcionar les moles i regar cultius; sense aquest, l'evolució dels pobles riberencs hagués estat molt diferent.

Avui dia són un patrimoni arquitectònic, històric i cultural que s'ha de tenir en compte, conservar-lo i donar-lo a conèixer. Els castells i els molins del Gaià parlen del nostre origen.

2. EL MOLINET (MOLÍ DE L'ABELLAR)

2.1. LOCALITZACIÓ

Es troba molt a prop del riu Gaià entre els municipis de la Riera i d'Ardenya. La construcció es troba en l'antic terme d'Ardenya en una plana fèrtil, envoltat d'hortes. Immediatament de darrere seu s'aixeca un turó amb una torre de guaita: la Torre de l'Abella. Creiem que aquesta torre és una de les primeres construccions que afavoriren, sota la seva protecció i vigilància, els assentaments a Ardenya després de la repoblació dels Camp de Tarragona per famílies de la Catalunya Vella. Els estudiosos proposen l'origen de la torre als segles X-XI, quan el Gaià era terra de frontera entre el món islàmic i el Comtat de Barcelona.

Altres construccions antigues de la zona d'Ardenya són l'església vella dedicada a sant Jordi i també el Molinet.

2.2. ONOMÀSTICA DEL MOLÍ

Aquest edifici es coneix avui dia com a Molinet. Un diminutiu que es fa servir per diferenciar-lo dels altres dos molins més grans. L'origen d'aquest nom ja el trobem en els contractes d'arrendament del molí al segle XVIII.

Un contracte de compravenda d'aquest molí trobat al *Llibre de Nòtules de Tamarit* anomena aquest molí com a Molí de l'Abellar. Sembla que el topònim de la zona on s'aixecava el molí i la torre de guaita s'anomenava l'Abellar. D'aquí prové el nom també de Torre de l'Abellar que amb el pas del temps ha patit variacions fins arribar a escriure's Torre de l'Abella, Vetlla o bé Vella.

2.3. DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI

És un molí que ha conservat totes les seves parts fins a l'actualitat. Malgrat tot, s'han fet reformes al seu interior per adaptar-lo a un ús residencial que ha desvirtuat l'essència del molí. S'ha tapat la bassa i també s'han colgat els carcaus. El molí és un edifici regular fet amb pedres, carreus i argamassa amb una coberta a dues aigües.

A l'interior conserva la sala de les moles amb dos jocs de moles amb els seus corresponents carcaus. La sala de les moles està coberta amb una àmplia volta apuntada feta de pedres i argamassa d'on també es veien les marques de la cimbra que es va emprar per construir-la.

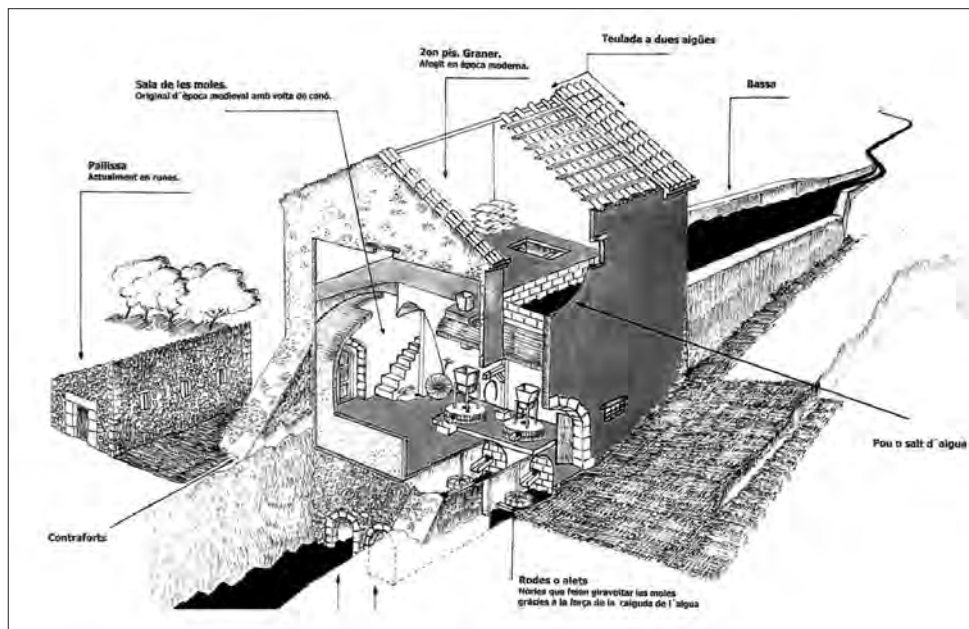
La bassa es troba a la part posterior del molí i té forma irregular, sembla un triangle. En aquesta bassa s'acumulava grans quantitats d'aigua que servien per fer funcionar les dues moles alhora. Si no tingués la bassa, el cabal de la síquia només en podria fer funcionar una de sola.

Al segon pis, hi ha una gran sala coberta amb teulada que era el graner o el magatzem. Hi ha un forat a la volta que comunica les dues sales on hi ha una canal. A l'exterior es veuen restes derruïdes d'una pallissa o un altre magatzem.

2.4. DATAÇIÓ I NOTES HISTÒRIQUES

No hem trobat moltes dates sobre aquest molí. De les que tenim, la més antiga és la del 7 de gener de 1334, any del contracte de compravenda del molí.

[...] Guillem, vídua de Berenguer, teixidor dels masos de Virgili —tutora designada per Simó de Montoliu, Castlà de Tamarit—, dels seus fills Berengueró i Romeua, de més de catorze anys, vengué junt amb la darrera, el molí de l'Abellar, dins del terme del castell de Montoliu, entre el camí del Catllar i l'honor d'Arnau Blanch, d'Ardenya, tingut pel prior de Sant Pere de Cubelles, a Guillem Castellà d'Altafulla, amb el cens d'una lliura, 3 sous i 4 diners, per Sant Miquel i sis quarteres d'ordi [...]

□ Figura 1: El Molinet.

¹ Isabel COMPANYS i FERRERONS (1999). *Torredembarra i Clarà medievals (segles XIII-XIV)*, Ajuntament de Torredembarra.

En aquest contracte s'esmenta que el molí es troba a mig camí del Catllar... tal com es troba Ardenya, entre la Riera i el Catllar. Sens dubte, és aquest molí perquè també el contracte dona el topònim de la zona: l'Abellar. Tant la torre com el molí l'adopten.

Creiem, doncs, que el molí es degué aixecar anys més tard que la torre de guaita. La funció d'aquesta torre al segle X era de vetllar els camps fronterers i el camí que anava des de Tamarit fins al Catllar. Un cop avançada la repoblació i allunyat el perill fronterer es bastí el molí, prop de la torre. Pel tipus de construcció, similar a la dels altres molins, creiem que es va construir entre els segles XII-XIII.

En tot l'edifici hem trobat una sola data cisellada a les dovelles d'una de les dues entrades del molí. La data de 1772 deu fer referència a l'obertura d'una nova porta en aquell any, ja que l'antiga porta medieval encara es conserva i està orientada de cara a la torre de guaita.

Hem trobat vàries notícies històriques sobre aquest molí. Als segles XVIII-XIX el Molinet era propietat de la família Borràs (petita noblesa terratinent). L'any 1779 es fa una declaració sobre l'estat dels estris del Molí del Mig i del Molinet d'Ardenya signada per dos mestres moliners: Narcís Vallés de la Granja i Joan Batista Soler de Valls davant del notari Geroni Cabanyes de Torredembarra a petició del Marquès.

[...] En lo molinet afirmen los declarants que la mola que a la mola del recó se ha de fer de nou lo rodet y la pila per no ser de servey los que hi ha y son valor importara treinta lliuras barcelonesas, de las que deurà satisfes lo arrendatari vint lliuras en la mateixa mola se hi troba trencat i molt derruhit lo collferro de manera que indispensablement se ha de fer de nou, que serà son import quinze lliuras, de las que deurà pagar lo arrendatari set lliuras y deu sous: també se ha de fer nova la canal de dita mola, per ser inutil la que hi ha, y son cost serà de onse lliuras, y de esta quantitat tindrà el arrendatari de pagarne quatra lliuras y deu sous: En la mola del entrant de dit molí, que es immediata a la porta, han reparat los declarants que lo riscle, es de tal manera dolent, que se ha de fer de nou y sera de valor de deu lliuras que es a carrech i obligacio de dit arrendatari lo haverlas de pagar...²

Veiem doncs que per aquestes dates, la maquinària del molinet no estava en gaire bon estat. Lús dels estris i la maquinària a l'hora de moldre rebia un desgast continuat i aquest s'havien de renovar sovint. L'arrendatari assumia la responsabilitat de finançar una part de les despeses de manteniment.

Una altra notícia del molinet és un inventari de 1782, requerit pel Marquès de la Bàrcena (propietari del molí), fet davant el notari de Torredembarra, Geroni Cabanyes.

[...] En lo Molinet: Duas molas de pedra de Montjuich, ab sos collferros, tot usat. Duas tramujas de fusta, vellas. Un parpal de ferro, vell. Duas tancas de ferro vellas. Duas agullas, ab sos daus de bronze, usadas. Un mall de ferro usat. Una caixa

²AHT. Document Notarial. Declaració de 1779. Notari Geroni Cabanyes.

de fusta de pi vella per posarhi les molturas. Uns riscles de fusta de lladoner, usats.
Los currons, barras y fustas necessarias per treurer y posar las molas [...]³

Aquests inventaris davant notari es feien cada vegada que el Marquès decidia llogar el molí a un arrendatari diferent per saber en quin estat es trobaven els estris i si calia que s'arreglessin algunes coses. També servien per veure si s'havien extraviat les eines per a fer funcionar el molí.

3. EL MOLÍ DEL MIG

3.1. LOCALITZACIÓ

L'edifici està situat a un extrem de la plaça Major a la casa número vuit. A banda i banda té dos pàrquings de cotxes. L'un es troba a sobre de la bassa del molí, desapareguda quan es va canalitzar la sèquia als anys vuitanta del segle vint i l'altre, més gran, correspon a les terres immediates que eren conreades pel moliner.

L'edifici del molí no té construccions annexes. Les que hi havia, van desaparèixer amb la construcció del vial de la sèquia. Actualment s'està duent a terme l'ampliació de la plaça Major, un agençament dels voltants, i la restauració del molí que és propietat municipal.

El molí del mig es troba al "rovell de l'ou" del nucli antic, on en pocs metres topem amb els edificis que històricament són representatius dels poders fàctics de la Riera com la Parròquia de Santa Margarida (s. XVIII), representant l'Església; cal Borràs (s. XVI), la petita noblesa terratinent, i l'edifici de l'Ajuntament (s. XIX), representant els pagesos i menestrals. Tots aquests edificis resten avui sota la impressionant ombra del centenari arbre de la Plaça.

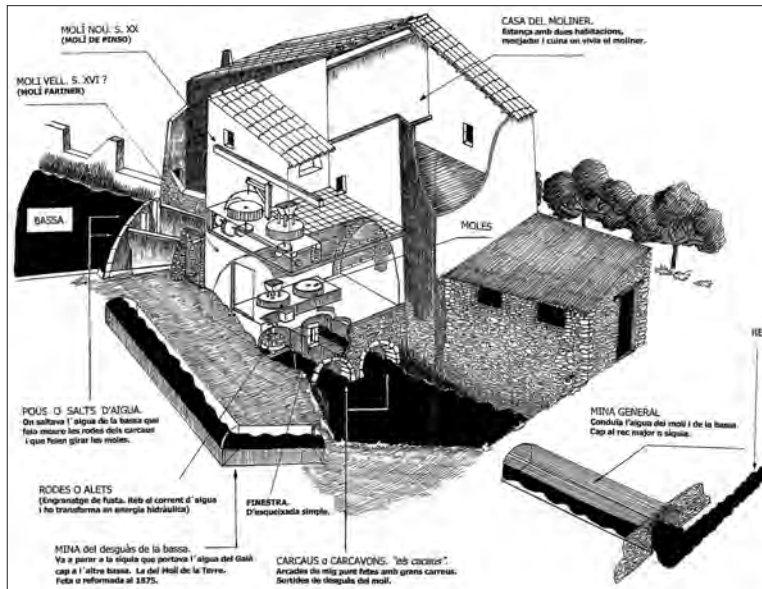
3.2. L'ONOMÀSTICA DEL MOLÍ

Hem trobat que aquest edifici té quatre noms que apareixen en diferents documents i èpoques. Són per ordre d'antiguitat: el Molí de Santes Creus, el Molí de la Riera, el Molí del Mig i el Molí de la Plaça. Tots fan referència a la mateixa edificació.

El nom de Molí de Santes Creus ve donat pel fet que el molí fou propietat del monestir de Santes Creus durant el segle XIII. El nom de Molí de la Riera l'hem trobat en els contractes d'arrendament del molí al segle XVIII. Se suposa que s'anomenava "de la Riera" per diferenciar-lo del Molí de la Torre, propietat del senyor de Torredembarra, el Comte de Santa Coloma. A més l'afegitó "de la Riera" s'interpreta també com l'únic molí que hi havia al terme de la Riera. El Molinet estava al terme d'Ardenya i el Molí de la Torre estava a l'antic terme de Montoliu (caseriu desaparegut avui dia englobat dins del poble de la Riera).

Molí del Mig ve donat perquè està al mig dels dos altres molins si agafem com a referència el traçat de la síquia anant des de l'interior cap a mar.

³ AHT. Document notarial. Inventari de 1782. Notari Geroni Cabanyes.

□ Figura 2: El Molí del Mig.

El nom més recent és el de Molí de la Plaça. La plaça Major de la Riera es va anar configurant al llarg del segle XIX, de la mateixa manera que els noms dels carrers del poble i que ens han arribat fins avui. Un cop la plaça fou presidida per un edifici habitat per acollir l'Ajuntament, a finals del XIX, és quan aquest indret agafa importància com a lloc representatiu del poble, per allò dels tres poders fàctics que dèiem abans.

3.3. EL MOLÍ VELL I EL MOLÍ NOU

Distingim en un mateix edifici dos molins: el Nou i el Vell. El Vell és un molí fariner de dues moles amb una bassa de considerables dimensions connectada al traçat de la síquia medieval, usada com artèria d'aigua per fer funcionar els tres molins del terme.

Cap a inicis del segle XX se li afegiren dos jocs de moles més, en total quatre, que es diferencien unes de les altres, les més noves i les velles. Unes es mouen per energia hidroelèctrica i les altres per hidràulica. Unes estan al primer pis i les altres al segon. Són una dualitat que confirma que en aquest edifici hi ha dos molins diferents: el molí vell i el nou.

Això també va passar al molí de la Torre. Quan s'instal·là al salt d'aigua una turbina que generava energia elèctrica per fer moure els engranatges i cintes del nou molí, el vell molí medieval va deixar de funcionar, va quedar obsolet.

3.4. EL MOLÍ VELL I L'AMPLIACIÓ

Es troba a sota la sala de moles del Molí Nou. En aquesta primera planta, a nivell de les hortes, trobem l'antiga sala de les moles coberta amb una volta de canó lleugerament apun-

tada, feta d'argamassa, on encara es poden veure les marques de la cimbra de canya emprada per a construir-la.

Avui dia es pot observar encara un joc de moles. Segurament n'hi havia dues, ja que el molí té dos carcaus, però actualment es veu una mola. Fa falta la mola volandera i només queda la mola sotana. Aquestes moles eren mogudes per energia hidràulica. L'aigua baixava pel salt d'aigua i feia rodar les rodes de fusta amb petits alerons que hi havia als carcaus i que amb la força de l'aigua feien giravoltar les moles volanderes.

El terra de la vella sala de moles està entapissat per rodes de molí gastades i trencades. Del molí medieval només s'ha conservat la sala de les moles i els carcaus ja que va quedar englobat dins d'una ampliació del vell molí feta a principis dels segle XVIII. Amb aquesta ampliació d'estructures quedaren també dins del molí una bassa de cànem i unes escales molt rebaixades totes elles empedrades que salvaven el desnivell que hi havia entre l'entrada del molí medieval i l'actual nivell de la plaça Major. Avui dia podem dir que gràcies a aquesta ampliació s'han pogut salvar les escales i la bassa de cànem que han estat redescobertes i que les podem veure si visitem la part baixa del molí.

El Molí Vell va moldre el gra dels conreus que hi havia a la riba del Gaià durant segles, fins arribar a principis del segle XX, quan es va electrificar dotant-lo d'unes moles noves, és a dir, un molí nou aixecat a sobre de la sala de les moles del Molí Vell.

□ Figura 3: Sala de les moles del Molí del Mig.

3.5. EL MOLÍ NOU

Amb l'ampliació del segle XVIII es dotà el Molí Vell de més espai per emmagatzemar gra o farina. Al segle XX, s'aprofità la sala construïda a sobre del molí medieval per posar-hi dos jocs de moles noves. Aquesta sala, que es troba a nivell de la plaça Major, té els jocs de moles que estan mogudes per l'electricitat que proporcionava una turbina situada a la part més fonda del salt d'aigua. La turbina produïa electricitat gràcies a la força del salt de l'aigua que alimentava un motor que feia moure un sistema d'engranatges i de corretges transmissores, que feien giravoltar les moles volanderes i així es molia el gra o el pinso per a les bèsties.

Aquest sistema es va implantar en aquest molí a principis del segle XX i en d'altres com el Molí de la Torre. "[...] L'electrificació que fou promoguda per la Mancomunitat de Catalunya a principis del segle XX va afavorir que a molts molins s'instal·lessin petites centrals hidroelèctriques [...]"⁴ com és el cas d'aquests dos molins de la Riera.

La moderna sala de moles està coberta amb un embigat de llata i rajola. El projecte de rehabilitació del molí contempla que es restaurin tant les moles de dalt (Molí Nou) com les de baix (molí vell), destinant les dues parts a usos molt diferents. A la part més nova hi haurà la llar de jubilats de la Riera i a la part de sota, la medieval, l'Ajuntament hi vol posar un centre d'interpretació dels molins hidràulics medievals. És una llàstima que no sigui tot l'edifici un centre d'interpretació dels molins ja que l'espai del Molí Vell quedarà petit.

3.6. LA DATA DE CONSTRUCCIÓ DEL MOLÍ

És una construcció del segle XII-XIII. L'historiador, Salvador Rovira, en el llibre *Els Marquesos de la Bàrcena i la Riera de Gaià* esmenta la data d'adquisició del molí per part del Monestir de Santes Creus i vet aquí, l'origen d'uns quatre noms:

[...] A 3 de les calendes de març de 1285, Arnau de Tamarit va fer donació al Monestir de Santes Creus del dit Molí. El document de donació ens permet assegurar que el molí feia anys que estava bastit, s'hi especifica que pertanyia a Arnau, que l'havia heretat del seu germà Berenguer, el qual al seu torn l'havia comprat a Guillem de Claramunt, senyor del Castell de Montoliu, el 2 d'octubre de 1225 [...]"⁵

Al segle XV el molí encara estava sota el domini del monestir. Creiem que al segle XVI passà a ser propietat dels Carbonell i més tard als Borràs, futurs marquesos de la Bàrcena (s. XVIII).

L'única data que es troba en tot el molí és 1875, que es troba damunt d'un arc rebaixat al final d'una mina. La data pot fer referència a la construcció o reforma de la mina del desguàs de la bassa.

⁴Jordi BLAY BOQUÉ; Salvador ANTON CLAVÉ (2001), *El patrimoni dels molins de la demarcació de Tarragona. Anàlisi i estratègies d'intervenció*, Diputació de Tarragona, Cultura.

⁵Salvador-J. ROVIRA i GÓMEZ (2005), *Els Marquesos de la Bàrcena i la Riera de Gaià*. "La Riera de Gaià i el Baix Gaià", Cossetània Edicions, p. 51.

3.7. ELS ARRENDAMENTS

Els propietaris del Molí del Mig des del segle XVIII al XX han estat la família Borràs, que pertanyia a la petita noblesa terratinent. Al llarg de les generacions s'ha anat arrendant a segones persones que el regentaven, pagant als senyors una quantitat en espècie (moltures) o en diners.

Hem trobat dos arrendaments, un del segle XVIII i un altre del segle XX. El del segle XVIII és una "Collecta" (arrendament) feta per Albert de Borràs i Margarola, Marquès de la Bàrcena, a Rafael Segur, moliner del terme de Vilabella, firmat a la Riera al 1782.

L'altre contracte d'arrendament correspon a l'any 1952. Maria de Barraquer i Borràs arrenda el molí de la plaça a Joaquim Cabayol Solé, per un any prorrogable, amb el preu de dues mil set pessetes amb cinquanta cèntims.

Totes dues cessions en arrendament anaven acompanyades dels respectius inventaris dels estris que hi havia al molí. En el cas de l'inventari del molí vell, fet al 19 de juny de 1782, hi trobem:

"...duas molas corrents de pedra de Montjuich ab sos collsferros tot usat..."

"...duas tramujas de fusta vellas..."

"...un parpal de ferro nou..."

"...duas tancas de ferro vellas..."

"...tres pics de ferro, ab manech de fusta vells..."

"...duas agullas de bronze, ab sos daus del mateix, tot usat..."

"...una caixa de fusta de pi, vella per posar-hi les moltures..."

"...uns riscles de fusta de lladoner, tot usat..."

"...los corrons, fustas, barras necessarias per treurer y posar las molas..."⁶

L'altre inventari, el de 1952, fa referència al molí nou i al nou mecanisme elèctric instal·lat a la sala de les moles a principis del segle XX:

"...Un juego de piedras de diametro 1,30 mtrs..."

"...Accesorios del juego de piedras..."

"...Un motor electrico en buen estado de seis H.P..."

"...Una correa de cuero de unos seis metros de diametro..."

"...Una polea de madera de dos metros de diametro..."

"...Una bascula de 200 Kgr..."

"...Instalacion electrica y contador electrico para fuerza..."⁷

⁶ AHT. Manual Notarial. Torredembarra, 1782. Inventari del Molí del Mig.

⁷ "Contrato de inquilinato". Arrendament del Molí del Mig. Barcelona. Desembre de 1952. Document cedit per la família Cabayol-Sordé.

L'arrendament de 1952 especifica que Joaquim Cabayol Solé rep el local en perfecte estat de conservació i solament se li arrenda el molí per a molturar pinsos, i es compromet a tornar-lo tal i com l'havia trobat. També es compromet a pagar el lloguer acordat, tots els impostos i sobrecàrrecs si l'estat ho exigeix, a no fer cap obra sense permís de l'arrendador i a no tenir materials explosius en l'interior.

També se li incrementa un 10% l'arrendament respecte al preu de l'anterior arrendador a causa de la legislació vigent. El propietari del molí es reserva el dret de recessió del contracte d'arrendament si no es compleixen les clàusules.

Si el comparem amb l'arrendament del mateix molí fet 170 anys abans, al 1782, veurem que la cosa no canvia tant.

El Marquès de la Bàrcena concedeix a Rafael Segur l'arrendament dels dos molins de la Riera i els entrega en bon estat. Per això se servia d'un inventari, per veure l'estat general del molí i dels seus estris.

Rafael Segur haurà de fer anar els 2 molins a "...l'estil y pràctica del bon moliner..." i deixar-los en bon estat, un cop acabat l'arrendament.

El Marquès encomana a Rafael Segur que dugui els comptes en una llibreta on deurà anotar totes les coses que es moldran en els dos molins. Blat, grans i llegums... els diners dels cobraments de les moltures s'hauran d'entregar mensualment al Marquès, i també un tant per cent de la quantitat de grans mòlts. A més, Rafael Segur ha de pagar la quarta part de la meitat de les despeses del molí, com són "...escurar el rech (síquia), mantenir l'aigua, mantenir la resclosa i tot lo gasto del ferrer i tot lo gasto del fuster...". Si s'ha de fer alguna reforma que implica obra nova, aquesta anirà a càrrec del senyor Marquès, com a propietari del molí que és.

La divisió de les moltures del molí aniran de la següent manera: de les quatre parts, tres seran per al senyor Marquès i una per a Rafael Segur. També haurà de moldre gratuïtament tot el blat que el senyor Marquès necessiti per casa seva.

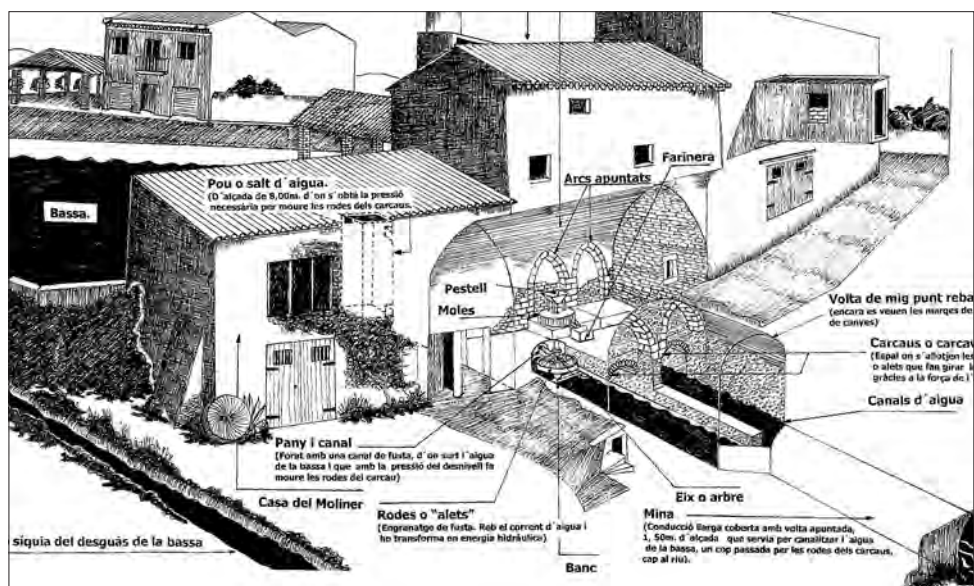
Les garanties i els beneficis revertien com podem veure més en les arques del senyor i no tant a les butxaques de qui arrendava el molí. A canvi el Marquès cedia les hortes del molí, en aquest cas per al manteniment del moliner, "...una porció de terra al costat del Molí, que ocupava un antic trull, ara derruït per fer verdures per ell y sa familia...".

4. EL MOLÍ DE LA TORRE

4.1. ONOMÀSTICA DEL MOLÍ

Actualment se'l coneix com a Molí de la Torre, ja que durant molts segles va pertànyer als senyors de Torredembarra, primer als Icard i després als Queralt (Comtes de Santa Coloma) que gairebé sempre el tenien arrendat. També se l'anomena en diferents documents Molí de Virgili o bé Molí de Montoliu.

Es tracta d'una construcció molt interessant i d'importància cabdal en l'estudi de l'origen de les quadres de la Riera i de Montoliu "de baix". És una de les construccions civils més antigues de l'actual poble de la Riera de Gaià.

□ Figura 4: El Molí de la Torre.

4.2. LOCALITZACIÓ DEL MOLÍ VELL I EL MOLÍ NOU

La gent de la Riera l'anomena "el molí" però en realitat es tracta de tres molins. El més antic, el medieval, és el més interessant. Aquest l'anomenem Vell i els dos restants, Nou.

El molí de la Torre (Vell) es troba a la part baixa del poble, tot just entrant a mà esquerra, on hi ha un carreró amb pendent que condueix fins a l'entrada de la casa del moliner. L'antic molí medieval està envoltat d'edificis que formen part de diverses ampliacions fetes a inicis del segle XX per encabir-hi el Molí Nou. Aquest dos molins nous molien pedra, el "blanc d'Espanya" i estaven totalment mecanitzats. Foren construïts a inicis del segle XX, i utilitzaven per al seu funcionament l'energia hidràulica convertida en elèctrica mitjançant les turbines.

Avui dia aquest molí està habitat pels seus propietaris que viuen a l'antiga casa del moliner. Ambdós molins, el medieval i el modern, van deixar de funcionar no fa pas gaires anys. El Vell va deixar de funcionar abans de la Guerra del 36 i el Nou, va deixar de rodar cap al 1971.

4.3. NOTÍCIES SOBRE ELS ORÍGENS DEL MOLÍ VELL

L'origen del Molí de la Torre rau en una donació de terres que van fer els propietaris del castell d'Ullastrell o Monteolivo, actual Castellot, als monjos de Santes Creus. És a dir, la família Montoliu va cedir part dels seus dominis al Monestir.

Es creu que els monjos veient l'òptima situació de les terres, al costat d'un riu i amb corrent d'aigua regular, van decidir d'aixecar-hi un molí fariner. Per aquest motiu canalitzaren

l'aigua del Gaià mitjançant una resclosa i una sèquia per portar-la fins a la bassa del molí i així fer-la funcionar.

□ Figura 5: Sala dels carcaus. Molí de la Torre.

La data més antiga, fins ara trobada, que parla de l'existència del Molí de la Torre, és la del 25 d'octubre de 1272, quan "Guillem de Claramunt, de la família Montoliu, confirma l'existència del Molí i la seva propietat al Monestir de Santes Creus".⁸

El segon document, tan antic com l'altre, fa referència a la discussió entre els monjos de Santes Creus i el Paborde de Tarragona sobre el domini del molí. A la fi del litigi, Ermengol de Banyeres certifica i acredita el Monestir com a propietari del molí i també de la Castlania de la Riera.⁹

Es dona per suposat, tal com diu Jaume Rafí als *Apunts històrics de la Riera*, que al voltant del molí s'hi aixecaven d'altres cases, a redós de l'activitat que originava el molí.¹⁰ El cultiu del cereal en unes terres molt fèrtils, les canalitzacions de l'aigua que abastien tant a la bassa com al rec dels conreus i la mouturada del cereal al molí van fer que es desenvolupés un primerenc nucli poblat fora de la protecció directa del castell de Montoliu.

⁸ Jaume RAFÍ, *Apunts històrics de la Riera de Gaià*, la Riera, p. 5.

⁹ *Ibídem*, p. 5.

¹⁰ *Ibídem*, p. 5.

Aquest nucli primitiu devia tenir la forma d'un molí, graner i quatre cases més, amb uns terrenys conreats que configuraven una petita entitat dins del terme o quadra del castell termenat. Aquest conjunt de cases esdevé el Montoliu "de baix" en contraposició al Montoliu de "dalt".

El Castell tenia sota la seva protecció directa arrambada a les seves muralles el poblat de Montoliu. Aquest estava situat al cim del turó on encara avui dia senyoregen les restes del Castell de Montoliu, del segle XI.

Amb el pas del temps i el trasllat de la frontera del Comtat de Barcelona cap al sud, ja al segle XII-XIII, les terres fèrtils a banda i banda del Gaià foren més segures i s'establiren els primers nuclis poblats com és el cas del Montoliu de "baix". La construcció del molí medieval donà origen a aquest poblat.

4.4. ELS SENYORS DEL MOLÍ VELL

Des de la seva construcció aquest molí fariner ha passat per diferents propietaris, és a dir, senyors. Normalment els drets de mòlta en aquests molins eren propis i exclusius dels senyors feudals del territori, en aquest cas els de la quadra de Montoliu.

En el moment de la seva construcció, que creiem que fou al s. XIII, la primícia dels cereals i moltures la tenien els monjos del Monestir de Santes Creus. Més endavant l'arquebisbe de Tarragona com a senyor de la Riera i Montoliu. Els Icard, senyors de Torredembarra, l'adquiriren al segle XV i del segle XVII al XIX restà sota la propietat dels Queralt, Comtes de Santa Coloma.

Tots aquests senyors tenien el molí arrendat a un moliner o una família que vivia al molí ocupant-se de les tasques de molturada i del seu manteniment. Tothom qui volia moldre al molí del senyor havia de satisfer una quantitat en moneda o bé una part de la collita. Realment era un negoci rendible per al senyor, que engreixava les seves arques a costa d'oferir un servei retribuït. La molturada del blat era necessària per tal d'obtenir l'element bàsic en la dieta de la població: el pa.

El monopoli en l'ús de l'aigua per part dels molins fou una realitat i generà disputes des de la seva construcció, com també la canalització de l'aigua anomenada *síquia* o *rec* que portava les aigües del Gaià a les basses dels tres molins que es situaren al llarg del seu recorregut. Aquesta aigua canalitzada també servia per regar conreus i és aquí, en el doble ús de les aigües, on trobem veritables conflictes entre moliners i regants.

L'any 1889 el propietari del Molí Vell era Jaume Safont, i aquest molí fou adquirit per la família Boronat i Boada el 8 de juliol de 1898 pel preu de 12.500 pessetes.¹¹ Actualment en són els propietaris.

¹¹ Acta notarial de compravenda del Molí de la Torre. N. 505. Per la família Boronat - Boada. Tarragona, 1898. En aquesta acta, el notari Gramunt esmenta que aquest molí està situat en "...el antiguo término de Montoliu...".

5. LAIGUA DEL GAIÀ

5.1. LES RESCLOSES, EL REC I LES BASSES

Des del segle XIII el traçat de la sèquia compta amb quatre molins que interrompien el curs de l'aigua canalitzada que es captava mitjançant una resclosa prop del Molí de Cortades (o també anomenat el Molí dels Tres Termes) situat al Catllar. D'aquesta resclosa no en queda res avui dia però sí que sabem on acabava la sèquia, prop del Molí de la Torre que buidava les agües al riu Gaià a través de la mina de desguàs del molí.

□ Figura 6: Traçat de la sèquia amb els molins (1).

Un document del 1272, ens diu que el Molí de la Torre té una conducció d'aigua anomenada "rec" que alimentava la seva bassa. La captació de l'aigua es situava en el terme del Catllar i que el Monestir tenia el dret de treure terra, pedres i troncs del terme veí, si convenia arreglar la resclosa. Normalment quan hi havia una gaianada, les rescloses desapareixien arrossegades per la virulència de l'aigua. En aquest document de 1272, doncs, es parla d'aquest dret que tenia el Monestir, propietari del Molí de la Torre, per tal de refer la captació tan necessària com l'aire que respiraven els avantpassats.

Antigament les rescloses es feien de troncs i pedres (lloses) compactades amb sorra. Avui dia al terme de la Riera se'n conserva una feta de pedres i argamassa que captava l'aigua del Gaià i la duia a través d'una sèquia cap a les hortes de Ferran i la bassa del Molí del Pas (últim molí abans que el Gaià arribi al mar i situat al terme de Tarragona).

El "rec" que s'anomena en el document de 1272 és l'actual sèquia. Fora del nucli urbà de la Riera, encara es conserva descoberta. És una conducció artificial d'aigua que es mou gràcies a la inclinació natural del terreny seguint les corbes de nivell. Al llarg d'aquesta conducció s'hi van establir diversos rentadors públics, dels quals en queden molt pocs en peu, i també

□ Figura 7: Traçat de la sèquia amb els molins (2).

n'hi havia de privats en el traçat urbà de la síquia. Son els que hi havia al darrere de les cases dels carrers Sant Pau, Fondo i Major que donaven directament al canal. La síquia medieval organitzà i condicionà el progressiu creixement de la Riera en època moderna: dels segles XVI al XVIII.

Les basses dels molins servien per emmagatzemar grans quantitats d'aigua per tal de fer funcionar les dues moles, ja que el cabal limitat de la síquia només permetia el funcionament d'una mola. Les basses no tenien una forma concreta, més aviat s'adaptaven al lloc on es trobaven.¹² Normalment l'edifici del molí es situava en un extrem. Al Molí de la Torre, la bassa té forma triangular i al Molí del Mig, la bassa (desapareguda) era rectangular amb el molí en un extrem i la del Molinet també era triangular.

5.2. ELS DRETS SOBRE L'AIGUA: REGANTS I MOLINERS

La combinació dels dos usos que es donava a l'aigua canalitzada era origen de disputes entre regants (pagesos) i moliners.

¹² Jordi BLAY BOQUÉ; Salvador ANTON CLAVÉ (2001), *El patrimoni de molins de la demarcació de Tarragona. Anàlisi i estratègies d'intervenció*, Tarragona, Diputació de Tarragona. (Sèrie cultura), p. 275, Annex 1. Descripció tècnica dels molins hidràulics.

A mesura que s'anaven conreant més terres es necessitava més aigua, de la mateixa manera que l'activitat dels molins també s'incrementava. Com més conreu, més gra, per tant més funcionament dels molins i més necessitat de volum d'aigua, per tant, més discussions...

Aquestes disputes vénen des de temps immemorial i segons sembla han arribat fins al segle xx. Per aquest motiu, per regular l'ús de les aigües del Gaià, es van posar els fonaments de concòrdies i convenis entre molins i regants, ja que tots depenien d'aquesta artèria que portava l'aigua tan preuada.

□ Figura 8: La sèquia al seu pas per Ardenya.

Abans de les concòrdies, la necessitat d'aigua tant d'uns com els altres van fer córrer rius de tinta i va fer moure molta paperassa en forma de plets i recursos. Tots aquests plets, en veritat, reflectien una lluita encoberta entre les diferents oligarquies. La comunal (Ajuntament), representant a vegades els interessos dels hortolans (pagesos) i en d'altres els interessos dels nobles, és a dir, dels moliners i la d'alguns terratinents (nobles i petita noblesa). Un tots contra tots.

Aquí us mostrem un plet dels que hem trobat, tots ells pertanyents al segle XIX. Per exemple, esmentar el "...Recurs del Comte de Santa Coloma, de 1817, en contra de Llorenç Virgili i altres terratinents de la Riera per haver trencat el pany de les aigües del Molí fariner de la Riera...".¹³ En aquest cas era la noblesa en contra dels terratinents locals.

¹³ AHT. Fons Documental dels Comtes de Santa Coloma. Plets i recursos.

□ Figura 9: Antics rentadors. Traçat urbà de la sèquia per la Riera.

També hi havia altres recursos entre els nobles, en coalició o no, sempre vetllant pels seus interessos. En aquest cas el Comte de Santa Coloma pel Molí de la Torre i el Marquès de la Bàrcena (Borràs) pel Molí del Mig i el Molinet.

Dues causes més: La causa 1828-29 del "...Comte de Santa Coloma i el Marquès de la Bàrcena i el Batlle de la Riera per l'ús de les aigües del Gaià per als dos molins de la Riera ..."¹⁴ i una altra de 1830-32, en la qual "...l'ajuntament, el Comte de Santa Coloma i el Marquès de la Bàrcena en contra dels interessos dels hortelans...".¹⁵ Per hortelans entenem els pagesos de la Riera.

La solució al conflicte no estava tant en l'emmagatzematge de grans quantitats d'aigua en les bases dels molins per fer moure els mecanismes hidràulics i per a regar sinó que més aviat passava per un bon ús de les aigües, una racionalització, un reglament.

Per posar pau a tot aquest reguitzell de plets, causes i recursos, es van fer les anomenades concòrdies. Existeix una "Concordia de Molinos" feta al 1845.¹⁶ Les concòrdies de molins van intentar posar fi a aquestes disputes introduint un reglament per als usos de l'aigua i també

¹⁴ Íbidem. Fons Documental...

¹⁵ Íbidem. Fons Documental...

¹⁶ Doc. notarial anomenat "Concordia de Molinos" transcrit al 1889, però originari de 1845. Autoritzat per D. Adelfo Fochs, Barcelona, 1889.

□ Figura 10: Bassa del Molí de la Torre.
Anys 50.

pel manteniment de les infraestructures hidràuliques com eren la síquia i la resclosa, que eren d'ús comunitari, però ningú es volia fer càrrec del seu manteniment.

D'aquestes concòrdies se'n conserva una de l'any 1889. És una "Concordia de Molinos" entre els propietaris dels molins de la Riera i que és una còpia de l'anterior, la de l'any 1845.¹⁷

En aquesta concòrdia es posa èmfasi que la propietat de la sèquia que va d'Ardenya a la Riera és dels quatre molins que s'hi troben. Per tant es donen una sèrie de disposicions perquè aquests propietaris la mantinguin, netegin i arreglin quan faci falta. Els costos d'aquests arranjaments anaven a càrrec dels quatre propietaris. També s'especificuen els usos de l'aigua de la sèquia: l'aprofitament d'aquesta els mesos d'escassetat (estiu), la prohibició de fer-hi més captacions, de desviar-la i la penalització per malgastar-la.

També esmenava la capacitat de la sèquia, que està calculada per al funcionament d'una sola mola dels molins. En aquest cas, l'existència de les basses era per poder fer funcionar les dues moles alhora i per donar més pressió a l'aigua.

Les disputes entre regants i moliners van anar desapareixent a mesura que els molins van anar deixant de funcionar. Les concòrdies tampoc ho van arreglar. L'últim molí que va tancar les seves portes fou el Molí de la Torre l'any 1971.

L'any 1975, amb els molins tancats, la construcció de l'embassament d'Entasa al Catllar va garantir aigua tot l'any per als regants, això sí, pagant un preu molt alt com fou el de deixar el riu Gaià sense aigua, sense un cabal ecològic que per llei li correspon i que a dia d'avui encara no té.

¹⁷ Íbidem. "Concordia de Molinos".